

DEN MYSTISKA LOCUSTELLAN

Arne Eklöv

I "Våra fåglar i Norden" ger Erik Rosenberg en rätt dräplig skildring av gräshoppångarens sång. Det är i början av juni vid Öset och en fulltonig fågelkör ger glans åt den härliga försommarmorgonen. En gräshoppångare sitter lågt i en al och drar på med sitt ändlösa svirrande. Jag citerar avslutningen av Rosenbergs skildring: "Hur starkt än tonkasaderna forsade från kronor och lövverk, låg dock gräshoppångarens skenbart så spröda svirrande som en konstant underton till hela konserten. Det var både rörande och komiskt. Alla andra fågelstämmor föll musikaliskt i senklång med varandra och bildade tillsammans en samfällid symfoni. Men inte gräshoppångarens ringning. Det var som om en stor orkester spelade i en konsertsal, där vaktmästaren hela tiden stod och tryckte på ringledningsknappen!"

Men man kan ändå inte säga att sången är enformig. Den är fångslande på ett alldeles särskilt sätt. Och lyssnar man noga ska man finna att sången inte enbart består av svirrandet utan också av andra ljud, svåra att rätt uppfatta och som beskrivs olika av olika lyssnare: som en fin ringning, som ett stilla sus, som ett fint strilrande regn, som ett töcken av ljud osv. Möjligen är denna ringning något slags ekofenomen eller kanske rent av en hörselvilla, betingad av den speciella påverkan på våra hörselorgan, som sången tycks ha. Ornitologvänner har berättat för mig att de ibland erfar ett lätt fysiskt obehag när sången plötsligt sätter i, som ett litet stick i örat, kännbart även när fågeln befinner sig ganska långt borta. Andra har under långvarigt vistande nära en sjungande gräshoppångare känt sig smått yrs i huvudet. Och det är kanske inte så underligt, ty på närhåll föreligen piskar ljudet trumhinorna (det smattrar snarare än svirrar) och det är väl tänkbart att de höga svängningarna hos ljudet påverkar balanssinnet.

På det sätt som ovan beskrivs kan jag tyvärr inte längre uppfatta sången. Somliga exemplar hör jag inte alls. Det här är ett fenomen som säkert många av de äldre läsarna känner igen, nämligen förlusten av förmågan att med åren uppfatta högfrekventa toner. För min del är det sannolikt sviterna efter kanonskjutandet i luppen. (En varning är på sin plats: De som ägnar sig åt discomusik och annan verksamhet med hög decibel riskerar att missa gräshoppångarsång och annat fint redan i 40-årsåldern, kanske tidigare!).

I Västmanland med många lämpliga terränger för gräshoppångaren har vi rika tillfällen att stifva bekantskap med den fascinerande fågeln. Någotting för fågel-skådaren att glädja sig åt:

GRÄSHOPPÅNGAREN - INVANDRARE I VÄSTMANLAND

Kjell Eklund och Sören Larsson

Den 6 juli 1931 fattade en kvällsflanerande västeråare misstankar om att den envisa ringklockan i ett buskage på Norr Rosenhill i Västerås kunde vara en fågel. Han tillkallade fågelkännare. Jo då, det var en gräshoppångare. Människor som bodde i området hade hört den där underliga "gräshoppan" flera kvällar tidigare, alltid startande vid niotiden på kvällen. Det var den första hörda gräshoppångaren i Västmanland (Tenow 1932).

Nu mera är gräshoppångaren väl representerad inom stora delar av vårt landskap. Artens utbredning mot nordväst går dock fortfarande genom Västmanland. Någon läns- eller landskapsomfattande inventering av arten har aldrig förekommit i landskapet. Däremot var gräshoppångaren föremål för riksomfattande upprop 1957 (Enemar 1957) och 1968 (Källander 1970). Mindre lokala inventeringar har förekommit i vårt landskap, främst under den senaste 10-års perioden. Rapportkommittén (Lrk) har vidare skickat ut en förfrågan om artens förekomst 1979 till VOFs samtliga kommunombud. Avsikten med denna uppsats är att redogöra för artens invandring samt för dess utbredning och populationsstorlek idag.

Biotop

Gräshoppångarens biotopkrav får anses vara ganska stort. Den har idag sina starkaste fästet i Västmanland vid Asköviken, våtmarkerna i Västerfärnebo, Fröväsjön i Skultuna, Gnien i Ramnäs och Barkarövikens utanför Köping. Där upprätthåller arten revir i mycket likartade biotoper: Fuktiga ängsmarker, s k starrängar med hög tuvbildning och något torrare mark som oftast helt domineras av älggräs (*Filipendula ulmaria*) med glest insprängda bestånd av lågväxta viden (*Salix* spp.). Detta tycks vara kärnbiotoperna för arten i Västmanland.

Efter att dessa biotoper blivit besatta kan man, vanligtvis efter första veckan i juni få höra gräshoppångaren sjunga från med udda biotoper. Dessa kringstrykande hanar brukar dock inte stanna på en plats mer än någon natt. Även i slutet av juli och början av augusti brukar man få höra gräshoppångaren sjunga från torrare marker, såsom dikesrenen efter åkerkanter, i veteåkrar mm.

I Västmanland finns idag ganska stora arealer av den biotoptyp som arten kräver för sin reproduktion. Det rör sig om tidigare dränerade våtängar som genom utdikningar eller från vård av hävd förvandlats från slättad äng med kort gräs

Figur 1. Gräshoppingsångaren i bästa sångarpose. Foto: Erik "Plur" Jansson

till en i olika stadier igenväxande äng med de ovan nämnda högre örterna och Salix-buskarna. Från 1940-talet har ytan gräshoppingsångarbiotop ständigt ökat i Västmanland.

Historik

Första fyndet i landet av arten gjordes vid Roxen i Östergötland 1913 (SOF 1978). Det första i Västmanland som tidigare nämnts 1931. Åren efter noterades den åter i västeråstrakten, 1934 som sannolik häckare (Hannerz 1934).

Att exakt beskriva artens invandring i vårt landskap låter sig tyvärr inte göras. Ett försök skulle med all sannolikhet bara ge en bild av var det fanns fågelkunniga människor på 1930-, 40- och 50-talet. Att landskapets östra delar besattes under dessa årtionden vet vi dock. Första observationen i Norberg gjordes i juli 1937 vid sjön Noren (Mallén 1958). Omkring 1940 observerades den på Nöctmyran i Västerfärnebo av Larsson, Svedbo (K. Eklund, munt.) och vid

Fläcksjön i Sala kommun 1943 av Wilhelm von Knorring (Västmanlands Naturvetenskapliga förening, VNF protokoll 441214). Vid Tippen i Surahammar gjordes första observationen vid midsommartid 1953 av Birger Andersson (Enemar 1957) och vid Onien i Ramnäs av Bert-Ake Ohlsson 1958 (Larsson 1976).

Rapporter saknas men förmodligen förekom arten sällsynt utefter hela mälardalen och Hjälmarsområdet under dessa årtionden. Vid den välbevakade Askövikens var gräshoppingsångaren årsvis under 1950-talet. 1953 rapporterade Jens Wahlstedt ett flertal sjungande hanar vid Askövikens (VNF pr. 531029).

Efter att de första observationerna gjorts på dessa västmanländska lokaler, uppträdde gräshoppingsångaren i regel där även åren efteråt. Vid de båda lokalerna i Surahammars kommun har den funnits under alla år efter första fyndet. 1957, fyra år efter första fyndet rapporterar Birger Andersson 4 ex. vid Tippen (Enemar 1957).

1960-talet

Under 1960-talet skedde inflyttningen till de områden gräshoppingsångaren har idag i vårt landskap. Det skedde också en populationsökning, om än inte så våldsamt.

De första rapporterna från Bergslagsområdet kom under 1960-talet. 1964 hördes den vid Melingsjön i Fagersta (Alind 1970), vid Saxhyttan i Hällefors av Levin Lindberg (Tomas Carlsson brev) och vid Storå i juni 1969 av Ola Almkvist (brev). I slutet av 1960-talet var gräshoppingsångaren så vanlig på flera lokaler i östra delarna, att man slutade att rapportera den.

Från 1969 finns följande antalsangivelser som belyser populationsökningen något: Askövikens 7-8 ex. (Ola Björlin, brev), Fläckebytrakten 10-talet ex. (Stefan Björklund, brev), Tippen, Surahammar 4-5 ex. (Göran Lundkvist, munt.), Golen 3-4 ex. (Sören Larsson, brev), Frövisjön 5 ex. (Claes Karlsson, brev) och Strömholm 3 ex. (Lennart Räsberg, brev) osv.

1970-talet

Gräshoppingsångarens utbredning i landskapet har inte förändrats under detta årtionde. Däremot har det skett en markant populationsökning, framförallt under de mycket gynnsamma åren i början av årtiondet. Från Askövikens rapporterades 26 sjungande hanar i slutet av maj 1973 av Hans-Olov Hellkvist och från mälardelen av Hallstahammars kommun 32 ex. 1974 av Thomas Skoglund. Senare års inventeringar har dock givit något lägre tal för dessa lokaler.

När Lrk 1975 gjorde sin rapporteringslista, ansåg man att gräshoppingsångaren var så allmän att man inte längre krävde in rapporter på den.

I figur 2 visas utvecklingen för landskapets idag gräshoppingsångertätaste område

Nötmyran (Löten) i Västerfärnebo. Inventeringen av området har utförts av Kjell Eklund, alltid före den 10 juni för att eliminera kringstrykande revir-sökande hanar.

Område	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Islingby	3	5	6	7	12	7	12	17	13	23	20	26
Hedbo	-	-	-	-	3	2	2	1	6	9	7	8
Boda	-	-	-	1	1	-	-	1	6	4	5	4
Svedshöjng	-	2	2	4	3	3	6	3	1	8	6	7
Ösby	-	1	1	1	1	1	2	3	2	5	3	4
Totalt	3	8	9	13	20	13	22	25	28	49	41	49

Figur 2. Antalet revirhåvdande gräshoppssångare inom de fem byarnas ängsmarker på Nötmyran (Löten) i Västerfärnebo, under perioden 1969 till 1980.

Nuvarande gräshoppssångarpopulation och utbredning

Västmanland hyste minst 15 % av hela landets beräknade gräshoppssångarbestånd 1979. Vårt landskap tillhör de tre landskap (Uppland, Västergötland och Västmanland) som har det största antalet gräshoppssångare i landet (Tjernberg 1980). 1979 beräknar vi att antalet gräshoppssångare i landskapet var 400-410. Artens förekomst i landskapet 1979 redovisas nedan kommunvis. Antalsuppgifterna gäller hela tiden sjungande fåglar (revirhållare).

Sala: 150 ex. De är i huvudsak koncentrerade till slättsjöarna i Svartådsalen samt Storsjön vid Möklinta och Bysjön vid Gullvalla. Vid inventering 1979 fanns sammanlagt 120 ex. enbart på dessa lokaler (K-G Källebrink, munt.).

Norberg: 15 ex. Fördelade på i huvudsak tre lokaler: Labodasjön, Långsjön och Trätten (T. Lennartsson, munt.).

Västerås: 75 ex. Gräshoppssångaren förekommer spridd utefter hela mälarenstranden med koncentrationer kring Asköviken och Iråderängen samt vid Ångsjön på Kärrbolandet och Frivisjön i Skultuna.

Fagersta: 5 ex. Ensamma ex. på olika lokaler.

Surahammar: 30 ex. Ungefär hälften finns vid Örien, övriga är fördelade vid Tippen, Norrsjön och Sörsjön. Arten inventerades i hela kommunen 1976, varvid 26 revir karterades (Larsson 1976).

Hallstahammar: 30 ex. De gräshoppssångarrikaste lokalerna är Billingen, Utnäs Strömsholm och Mölntorp. Södra delarna av kommunen har inventerats 1974, 1976, 1977 och 1978. Antalet gräshoppssångare har hela tiden minskat, från 32 ex.

1974 till 18 ex. 1978 (A. Arnell, brev).

Köping: 50 ex. Den individrikaaste lokalen är Barkarövik. Vid inventering 1977 karterades 21 revir (A. Eklöv, brev). Området kring Köpingsån och Sjöhagen-Ståholm är andra gräshoppssångarrika lokaler.

Arboga: 30 ex. Dessa förekommer i huvudsak vid Sjömosjön, Medåkersslätten och vid Fröshummarviken (U. Eriksson, brev).

Lindesberg: 10 ex. Hälften finns på Ervallaängarna och 2 ex. vid Vasselhyttan.

Nora: 10 ex. Samtliga är fördelade kring Åsbojön och Norasjön (L. Asklund brev).

Från övriga kommuner har inte några uppgifter om arten kommit under hela 1970-talet. Förmodligen förekommer arten åtminstone i södra delarna av Skirnebergs kommun.

Blir det en fortsatt ökning?

Förmodligen har inte arten nått till alla biotoper som passar den. Samtidigt försämrats områden där den idag har mycket starka fästen pga den alltmer tilltagande förbuskningen (högväxande Salixarter och björksly). Det tilltagande intresset för att dika ut och omforma ången till åkermark, är ett lika stort hot. Att gräshoppssångaren är känslig för förändringar i biotopen är känt. Att vi närmar oss det stadium då arten kommer att stagnera i populationsökning, rent av gå tillbaka eller ta helt nya biotoper i besittning står klart. Det finns antydningar om att vi är nära det okeendet, varför Lrk i fortsättningen bör begära in uppgifter om gräshoppssångaren och därmed fästa de fågelintresserades uppmärksamhet på arten.

REFERENSER

- Enemar, A. 1957. Gräshoppssångaren och kornknarren i Sverige 1957. Vår Fågelvärld 16:269-287
- Hammerz, D.E. 1934. Om en liten fågelmigrations i Ljusteråns dalgång Fauna och Flora 29:167-172.
- Karlsson, L. 1979. Gräshoppssångaren i Sörmland 1978- Fåglar i Sörmland 12:41-44
- Källander, H. 1970. Förekomsten av gräshoppssångare i Sverige 1968. Vår Fågelvärld 29:6-10
- Larsson, S. 1976. Gräshoppssångaren - Ramnäs Naturklubb årskrift 14(1976):15-17 Lrk Västmanland. Arkiv över gräshoppssångarobservationer i Västmanland.
- Tenow, R. 1932. Gräshoppssångaren iakttagen vid Västerås. Fauna och Flora 27:38-40
- Tjernberg, M. 1980. Gräshoppssångaren i Uppland. - Fåglar i Uppland 7:3-14. SÖF
1978. Sveriges fåglar. Stockholm
- Wallöfn, B. 1958. Natur i Västmanland. Stockholm
- Alind, P. 1970. Fåglar i Fagerstatrakten. Stencil.